

RESEARCH PAPERS

from the Department of Social Sciences

Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi

Research Paper no. 3/06

**Nyliberalismen i det danske
velfærdssamfund**

Peter Nielsen

Research Paper no. 3/06

**Nyliberalismen i det danske
velfærdssamfund**

Peter Nielsen

Roskilde University, Denmark

**Research Papers from the Department of Social Sciences,
Roskilde University, Denmark.**

Working paper series

The Department of Social Sciences is one of the largest at Roskilde University with 65 permanent scientific personnel together with several Ph.Ds, and other teaching staff. Most of the academic personnel have a background in economics, political science or sociology. It is a general goal of our department and the rest of Roskilde University to foster interdisciplinary teaching and research. The later can be seen from the four main research lines of the department, namely:

- ❖ Welfare State and welfare society
- ❖ Public organisation and policy analysis
- ❖ Innovation and processes of change in service and industry
- ❖ Institutions, actors and institutionalisation
- ❖ Public sector economics, organisation and planning

The Research Papers from the Department of Social Sciences are edited by Associate Professor Susana Borrás & Janni Villadsen.

Please note that:

The papers are on a 'work in progress' form, which means that comments and criticisms in the form of feed-back are welcomed. For this purpose, the address(es) of the author(s) is specified on the title page. Readers must also be aware that the material of the working papers might be printed later in journals or other means of scientific publication in a revised version.

© The author(s)

All rights reserved. No part of this working paper may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the author(s).

ISSN 1399-1396

Abstract

Hvad er nyliberalisme og er det danske velfærdssamfund nyliberalistisk? Der er ikke enighed om hvad nyliberalisme betyder og der er heller ikke enighed om karakteriseringen af det danske velfærdssamfund. Denne artikel starter med at præcisere et nyliberalismebegreb. Herefter argumenterer jeg for, at nyliberalismen spiller en stadig mere central rolle i Danmark

Keywords: Liberalisme, nyliberalisme, velfærdsstat, velfærdssamfund, Foucault

Address for correspondence: petern@ruc.dk

Nyliberalismen i det danske velfærdssamfund

Af Peter Nielsen, Roskilde Universitet, Danmark

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	6
Hvad er nyliberalisme?.....	6
Nyliberalismen i velfærdssamfundet.....	6
Det danske velfærdssamfund 1982-2001.....	11
Det danske velfærdssamfund 2001-2005.....	16
Tendenser efter 2005.....	20
Afslutning.....	23
Litteratur.....	24

Indledning

Nyliberalismebegrebet dukker med stigende hyppighed op i såvel videnskabelige som offentlige diskussioner om samfundsudviklingen. Samtidig må man konstatere, at det ofte bliver brugt uden nærmere præcisering, samt at faktiske definitioner kan variere meget. Det er ikke befordrende. Hensigten med denne artikel er således først og fremmest at afklare et nyliberalismebegreb i en empirisk sammenhæng. Den empiriske kontekst i artiklen er det danske velfærdssamfund, som jeg vil indkredse gennem velfærdsstatsudviklingen i de senere år. Jeg vil argumentere for, at nyliberalismen spiller en hovedrolle i dag. Tendensen har været markant siden de tidlige 1980'ere og er blevet skærpet siden 2001. De udviklingstræk, man kan identificere i billedet i dag, peger ligeledes mod en fortsat skærpelse af nyliberalismen i det danske velfærdssamfund.

Hvad er nyliberalisme?

Der er ingen generelt accepteret definition på nyliberalisme. Det er et af de meget anvendte, men også udpræget svævende begreber, der flourer i videnskabelige og politiske diskussioner. Andre eksempler på lignende og delvist konkurrerende begreber er videnssamfund og postmodernisme. Helt overordnet er hensigten med disse begreber at diagnosticere nutidens samfund ved at markere en systematisk forskel i forhold til tidligere samfund. Hvad nyliberalismebegrebet angår, så har det yderligere en væsentlig kritisk funktion. Der er vel ingen, der *positivt* identificerer sig med nyliberalisme. Det er noget, man er imod - en etiket man klistrer på andre og bruger om en diskurs eller samfundsudvikling, man tager afstand fra. Hvis man er positivt indstillet overfor samfundsudviklingen, bruger man andre begreber, såsom de ovenfor nævnte. I forbindelse hermed er begrebet typisk indskrevet i en sammenhæng, der tilsigter at genpolitisere og åbne et diskursivt felt, der ellers bærer præg af afpolitisering og naturalisering (Bourdieu 2001: 9-10). Hvor nyliberalismen forbindes med tesen om, at der ikke er nogen alternativer, så indebærer *begrebets* anvendelse til gengæld, at der *er* alternativer.

Der er altså tale om generelle fællestræk vedrørende anvendelsen af begrebet. Men der er også udtalt begrebsforvirring. Det bidrager ikke mindst til forvirringen, at nyliberalismebegrebet refererer til forskellige niveauer og felter og oprinder fra mange forskellige teoretiske perspektiver. Det er dog ikke min hensigt at bidrage med et detaljeret landkort over disse perspektiver og diskussioner (se i stedet Saad-Filho og Johnston 2005 for et delvist forsøg herpå). Det er heller ikke min hensigt at gennemtrumfe en endegyldig og universel begrebsafklaring, men at indkredse og præcisere en nyliberalismeforståelse med særligt henblik på at belyse den danske velfærdsstatsudvikling. Velfærdsstatsdiskussionen er et godt eksempel på en intuitivt appellerende, men også meget firkantet og problematisk brug af nyliberalismebegrebet. Det er ærgerligt, for begrebet har stor analytisk prægnans, empirisk relevans og kritisk potentiale. Det er de førstnævnte to dimensioner, som resten af artiklen kredser om (hvad det sidstnævnte angår se i stedet Nielsen 2003; 2004). Først vil jeg udvikle et nyliberalismebegreb og herefter vil jeg belyse, hvordan vi i stigende grad er vidner til en nyliberalistisk udvikling i Danmark, der ser ud til også at blive skærpet i de kommende år.

Nyliberalismen i velfærdssamfundet

En af de markante teoretikere omkring nyliberalisme er Bourdieu. Han skriver eksempelvis, at "[n]yliberalismens mål er at odelægge og afvikle velfærdssamfundet eller socialstaten, om man vil" (2001: 58). I en anden sammenhæng bruger han

udtrykket "*involution of the state*" og mener hermed "the regression to a penal state concerned with repression and progressively abandoning its social functions of education, health, welfare, and so on." (Bourdieu 1998: 34) og understreger, at "[i]n a general way, neo-liberalism is a very smart and very modern repackaging of the oldest ideas of the oldest capitalist" (ibid). En anden internationalt toneangivende nyliberalismeteoriker er Giddens, der beskriver nyliberalisme som "fjendtligheden overfor 'overordnet statslig styring'" (1999: 20) og som inspireret af klassiske liberalistiske forestillinger om minimalstaten, der indebærer "[a]fstandtagen fra velfærdsstaten" (ibid: 22) og positivt en filosofi om, at "[v]erden klarer sig bedst, hvis markedskræfterne får lov til at udfolde sig med ringe eller slet ingen indblanding" (ibid: 23). Det er således fælles for Bourdieu og Giddens, at nyliberalisme forbindes med minimalstaten og derfor med afvikling af de udbyggede velfærdsstater - med udgangspunkt i en gammelkendt liberalistisk grundforståelse omkring de uhindrede markedskræfters lykkebringende virke.

Det er grundlæggende denne forståelse af hvad nyliberalisme er, der er dominerende i den danske velfærdsstatsdebat på tværs af uenigheder i øvrigt. Mathiesen (2000a, 2000b) bruger nyliberalismebegrebet til positivt at forstå den danske velfærdsstatsudvikling, og her er inspirationen fra Bourdieu ingen hemmelighed. Han sammenkæder den nyliberalistiske privatiseringsstrategi med Anders Fogh Rasmussens bog om minimalstaten og ultraliberalisme (2000a: 72; 2000b: 243), og forbinder i det hele taget nyliberalismen med ny vin på gamle flasker (2000a: 122, 161; 2000b: 236). Mere aktuelt virker det som samme indstilling til nyliberalismen, der ligger bag Meijers (2005) argument om, at regeringens Velfærdskommission "anvender ældrebyrden som trojansk hest til at mindske staten i den samlede økonomi" (2005: 36), da dette kobles eksplicit til spørgsmålet og diskussionen omkring nyliberal ideologi og reformer. I forlængelse heraf påpeges det, at alle Velfærdskommissionens reformforslag "rummer i større eller mindre grad at det nuværende strukturelle forhold mellem stat, marked og civilsamfund forskydes i retning af mere marked, mere civilsamfund og frem for alt *mindre* stat." (2005: 50). Mere generelt er det også denne opfattelse af nyliberalismen, der præger mange aktuelle bidrag på web-magasinet Kritisk Debat (www.kritiskdebat.dk), hvor eksempelvis Helbak (2004) forbinder nyliberalismen med "tilbagerulning af velfærdsstaten" og "konsolidering af markedets ubetingede dominans" og Lund (2005) sætter lighedstegn mellem nyliberale reformer og "kraftige beskæringer af velfærdsstaten".

Herudover har mange danske velfærdsstatsforskere været optagede af at understrege, at nyliberalisme er noget, vi slet ikke oplever i det danske velfærdssamfund. Selvom disse forskere således typisk skelner klart mellem udviklingerne i eksempelvis Danmark og England og placerer nyliberalismen i England, så deler de basalt set nyliberalismeopfattelse med mange af dem, der bruger nyliberalismebegrebet positivt i en dansk sammenhæng. Tilhængere og kritikere af nyliberalismetesens i forhold til det danske velfærdssamfund er altså normalt enige om hvad nyliberalisme er, men adskiller sig fra hinanden i vurderingen af, om det danske velfærdssamfund er nyliberalistisk eller ej. Greve (1993: 2) skriver eksempelvis, at "[i]deologisk vil folk af neo-liberal observans foretrække at ydelser produceres i den private sektor og at statens grænser rykkes tilbage" og i forlængelse heraf betragter han privatisering som en nyliberalistisk mærkesag, der ikke har slået igennem i Danmark (ibid: 10) og opsummerer nyliberalisme som "mere marked, mindre stat" (ibid 11). Andersen, Greve og Torfing forbinder nyliberalismen med at "roll back the welfare state in order to give more room for private initiatives" (1996: 161) og genopstanden klassisk liberalistisk taktik fra det 19. århundrede (ibid: 178) og konkluderer, at af flere grunde "the Conservative-led governments between 1982 and 19[9]3 were unable to change Danish society in a profound way" (ibid: 181; se også Nielsen og Kesting 2004: 83). Disse forskere forbinder også overgangen til en socialdemokratisk ledet regering i 1993 med en yderligere marginalisering af den nyliberalistiske strategi (ibid: 184).

Dette perspektiv bliver videreført af Torfing (1998, 2000, 2004), som kendetegner nyliberalismen som ” at ’rulle velfærdsstaten tilbage” (2004: 9) og ser disse bestræbelser som generelt fejlslagne (ibid: 24). Hvad angår den danske workfare-strategi, så er den helt og aldeles forskellig fra den engelske og amerikanske variant (1998: 253; 2000: 110; 2004: 40-43) og ifølge Torfing (2000: 113) ”[n]othing could be more wrong” end at tro, at den danske aktiveringspolitik er nyliberalistisk. I modsætning til ”[e]n del af de danske forskere og kommentatorer” konstaterer han, at den danske form for *workfare* ”bestemt ikke [er] udtryk for en asocial, nyliberalistisk besparelspolitik” (2004: 41).

Disse forestillinger og diskussioner er efter min mening på helt galt spor. Jeg vender tilbage til spørgsmålene omkring Velfærdskommissionen, skiftende regeringer og aktivering m.m. og vil her kun forholde mig til nyliberalismebegrebet. Naturligvis er billedet mere broget og nuanceret end det er fremgået i min korte gennemgang ovenfor (se fx Kjær og Pedersen 2001), men nyliberalismeforståelsen i den danske velfærdsstatsdebat kan ikke desto mindre bredt karakteriseres som betydeligt præget af misforståelser og manglende skarphed. Problemet er ikke mindst – og det går som nævnt igen fra den toneangivende internationale debat – at nyliberalisme forbindes firkantet med mere marked og mindre stat, og således med omfattende nedskæringer og privatiseringer af velfærdsstaten på grundlag af klassiske liberalistiske forståelser om minimalstaten og markedet som den naturlige orden. Men nyliberalismen er noget genuint nyt og handler *ikke* primært om mindre stat, og det er et helt afgørende karaktertræk, at grænserne mellem stat og marked rekonfigureres og flyder ud samtidig med, at ’naturalismen’ erstattes af ’konstruktivisme’. Nyliberalisme handler mere om statens *indhold* end om dens *omfang* – det handler primært om aktivt at reformere og omordne staten ved at adfærd, mekanismer og organisationsformer fra markedet og den private sektor vinder stigende indpas. Dette bevirker i sig selv, at grænserne mellem de to sfærer i samfundet flyder ud, men nyliberalismen er også præget af, at staten *udvider* sit råderum:

“The development of the neoliberal State did not lead toward a ”thin” form of rule in the sense of the progressive dissipation or disappearance of the state as a social actor. On the contrary, the State did not become a weak but rather an increasingly strong subject.” (Hardt og Negri 1994: 241)

Jessop (2002: 211) skriver ligeledes mere generelt om staterne i dag:

”The rearticulation of the state involves neither a gradual withering away of the national state nor simple displacement based on ’more market, less state’. Instead, it is the Keynesian Welfare National State (KWNS) that has been eroded. But the erosion of one form of national state should not be mistaken for its general retreat. On the contrary, as the frontiers of the KWNS [...] are rolled back, the boundaries of the national state are rolling forward in other respects and/or other forms of politics are becoming more significant.”

Nyliberalismen nedbryder i vidt omfang de overleverede skel mellem stat, marked og civilsamfund, og i forlængelse heraf er kvantitative indikatorer kun af sekundær betydning. Nyliberalismen indikerer en afgørende overgang fra størrelse til indhold og fra kvantitative til kvalitative relationer, og kan karakteriseres som en samfundsudvikling, hvor markedsrelationer og økonomisk logik får stigende indflydelse i hele samfundet samtidig med, at staten er en stadig mere afgørende aktør. Dette kan virke paradoksalt, men er det kun, hvis man ser tingene igennem de kategorier og modstillinger, som nyliberalismen *netop* påkræver en gennemgribende nytænkning og nuancering af.

Nyliberalismebegrebet kan med fordel udvikles og præciseres med udgangspunkt i Foucault og Foucault-inspirerede tekster. Disse perspektiver kredser om en forelæsning Foucault holdt i 1979 og har i dag opnået en fremtrædende placering i den internationale litteratur, om end det stadig er de

ovenfor nævnte perspektiver, der er dominerende. Ifølge Lemke (2001: 192) skelner Foucault klart mellem (klassisk) liberalisme og nyliberalisme og analyserer særligt to former for nyliberalisme i efterkrigstiden: De tyske Ordo-liberalister og den amerikanske Chicagoskole. Hvad den første tradition angår, så fremhæves deres radikale anti-naturalistiske tilgang til marked og konkurrence, der indebærer, at "the market mechanism and the impact of competition can arise only if they are produced by the practice of the state. The Ordo-liberals believe that the state and the market economy are not juxtaposed but that the one mutually presumes the existence of the other" (ibid: 193). Grænsen mellem økonomi og politik 'dekonstrueres' og social politik fremstår som helt nødvendig. Centralt herfor står en universalisering af entreprenør- eller iværksætterånden og en generalisering af 'virksomhedsformen' eller 'koncernformen': "Massive social intervention is necessary to anchor the entrepreneurial form at the very heart of society" (ibid: 196). Chicagoskolen adskiller sig på mange måder fra Ordo-liberalisterne. For fx Gary Becker handler det grundlæggende om at universalisere *homo oeconomicus* og markedsrelationer, sådan at hele det sociale felt fremstår som essentielt økonomisk. Dette kommer til udtryk i hans analyser af *human capital* og kriminalitet som økonomiske anliggender, der involverer nyttemaksimerende valg handlinger. Men de to traditioner har også meget til fælles. Burchell (1996: 23) opsummerer dette som en fælles forståelse af, at markedsrelationer og –adfærd bliver et generelt rationaliseringsprincip – dvs. også i forhold til staten. Men samtidig kan disse relationer kun eksistere, såfremt rammerne for dem aktivt konstrueres gennem statslige aktiviteter. Dean (1999: 159) sammenfatter det på følgende måde: "All variants of neo-liberalism not only assume the importance of the market; they essentialize it. [...] However, they differ in the manner in which the operation of the market is to be secured and its essence realized." Dette adskiller nyliberalisme skarpt fra (klassisk) liberalisme, men forskellene kan udtrykkes endnu mere klart i relation til *homo oeconomicus*:

"Neo-liberalism no longer locates the rational principle for regulating and limiting the action of government in a natural freedom that we should all respect, but in stead it posits an artificially arranged liberty: in the entrepreneurial and competitive behaviour of economic-rational individuals. Whereas in the classical liberal conception, homo oeconomicus forms an external limit and the inviolable core of government action, in the neoliberal thought of the Chicago School he becomes a behaviouristically manipulable being and the correlative of a governmentality which systematically changes the variables of the 'environment' and can count the 'rational choice' of the individuals" (Lemke 2001: 200, se også Gordon 1991: 43-44).

På grundlag af disse overvejelser kan jeg nu sammenfatte et nyliberalisme-begreb¹, der adskiller sig afgørende fra det, der typisk flourer i den danske velfærdsstatsdebat. Nyliberalismen reartikulerer og udligner grænserne mellem stat og marked, og den universaliserede markeds-mæssige adfærd, interaktion og organisering samt i det hele taget den økonomiske fornuft skal skabes, reguleres og udbredes aktivt gennem en stærk stat. Herigennem hviler nyliberalismen på og spiller afgørende sammen med nyere økonomisk teori og *rational choice* teori. Nedenfor vil jeg konkretisere og uddybe disse forhold gennem en udlægning af den danske velfærdsstatsudvikling siden starten af 1980'erne, men først vil jeg understrege, at spørgsmålet omkring hvad nyliberalisme er, på ingen måde er akademisk og uden praktisk relevans. Faktisk er nyliberalismebegrebet umiddelbart

¹ Det Foucault-inspirerede nyliberalismebegreb er særligt bragt til anvendelse og videreudviklet af Rose (1999) og Dean (1999). Rose introducerer således begrebet *advanced liberalism* (1999: 139-40) og Dean (1999: 6) samler nyliberalisme og *advanced liberalism* under den fælles og bredere betegnelse *reflexive government*. Disse refleksioner er interessante og relevante, men ligger uden for rammerne af denne artikel. Jeg vil også understrege, at jeg ikke udvikler en særlig 'foucauldiansk' analyse, hvad det så end er, men alligevel er meget inspireret af de refererede tekster (se også Marsden 1999; Peters 2001).

relevant i forhold til at forstå den nuværende regerings politik og Anders Fogh Rasmussens meget omtalte ideologiske hamskifte, der er blevet misforstået på grundlag af den meget udbredte opfattelse af hvad nyliberalisme er, nemlig basalt set det samme som klassisk liberalisme.

Venstres landsmøde i november 2004 blev betragtet som et skelsættende opgør med den ideologi, som Fogh udviklede og præsenterede i sin bog om minimalstaten (Fogh Rasmussen 1993). Der var tale om et diskursivt brud, men problemet er, at det der reelt var en *overgang fra klassisk liberalisme til nyliberalisme* blev fremstillet af Fogh selv og bredt accepteret i medierne og af kommentatorer som et væsentligt brud med *liberalismen i det hele taget*, dvs. som en afideologisering og en pragmatisk indstilling til politik med udgangspunkt i den brede midte og den socialdemokratiske velfærdsstat. Ove Kaj Pedersen siger fx i et interview (Information den 13. juli 2005, side 13), at statsministeren har brudt med minimalstatstanken og efter hans aflæsning søger ”grundlaget for et sæt af pragmatiske positioner og forestillinger, som er nybrydende i forhold til de forestillinger, konsensusdanmark og især Socialdemokratiet har stået for siden 1970’erne” og påpeger at Fogh i denne forbindelse er løbet ind i ”modsatninger til sit eget neoliberale bagland”. Fogh blev dog ikke en slags konsensusøgende socialdemokrat på landsmødet, han sprang ud som nyliberalist med et stærkt ideologisk program, og modstanden i hans eget bagland er generelt set klassisk liberalistisk, ikke nyliberalistisk. På landsmødet fremhævede Fogh statens aktive rolle i forhold til videnssamfundet og opsummerede sin vision således:

”At vi udvikler Danmark til at være en førende vidensøkonomi i den moderne verden ved at gennemføre et stortilet forsknings og udviklingsprogram, ved at gennemføre et stortilet iværksætterprogram, ved at gennemføre et stortilet uddannelsesprogram, og ved at gøre Danmark til verdens mest konkurrencedygtige økonomi.” (www.berlingske.dk den 21. november 2004)

Fogh fremhævede også, at ”Venstre ikke er hæmmet af ideologiske blokeringer” (ibid) og sagde til forsamlingen, at ”I skal prøve ikke at låse jer alt for fast i gamle dogmer om hvad liberal politik er. I bør bløde jeres holdning op til, om det skal foregå i privat eller offentligt regi [...] Det afgørende er, at den enkelte selv vælger” (www.politiken.dk den 24. november 2004). Det kendetegnende er her, at skellet mellem marked og stat opløstes ved at staten tilegnes en helt central, aktiv rolle, og det private initiativ ikke prioriteres entydigt, samt at den enkelte menneskes valghandling står i centrum. Dette er helt afgørende nyliberalistiske forståelser, og opgøret med den klassiske liberalisme skuffede naturligvis denne type liberalister i Venstre. Men i forlængelse af kritik herfra understregede Claus Hjort Frederiksen (Information den 29.-30. januar 2005, side 6) linien fra landsmødet og fremstillede denne som Venstres politik helt tilbage fra slutningen af 1990’erne og afviste de ”hardcore liberalister” der krævede klassisk liberalistisk politik. I februar 2005 satte Fogh trumf på ved at erklære ideologierne fra det 20. århundrede for døde og at påpege, at ”[i] nutidens videnssamfund handler det om at tænke på en ny og mere fleksibel måde og ikke at putte alt ind i en liberalistisk formel” (www.jp.dk den 1. februar 2005). Han understreger, at han ”er liberal” (www.politiken.dk den 4. februar 2005) og afviser at være blevet socialdemokrat, men tilføjer, at ”[m]an skal som liberal ikke stivne i beton” (Information den 2/2 2005, side 22). Disse positioneringer og diskussioner illustrerer, at den danske debat selv i dag er stivnet omkring en simpel modstilling mellem liberalisme og socialdemokratisme. Dette fører til et helt skævt blik på samfundsudviklingen, der igennem de seneste 20 år har kredset om en ny måde at tænke og føre politik på, nemlig nyliberalismen.

Det danske velfærdssamfund 1982-2001.

Den offentlige sektors kvantitative omfang har ingen steder i Europa ændret sig afgørende gennem de seneste 25 år (MacGregor 2005: 144). Hverken i Danmark eller i andre lande har der overordnet set været tale om dramatiske nedskæringer eller tendenser til *afvikling* af velfærdsstaten. Når Andersen, Greve og Torfing således konstaterer, at "there was no 'neo-liberal' counter-revolution in Denmark between 1982 and 1993" (1996: 179), har de oplagt ret hvis nyliberalismen forbindes med klassisk liberalisme og minimalstaten - og en enslydende dom kan så fældes i dag. Men som sagt har nyliberalismen ikke noget med overordnede radikale nedskæringer at gøre, og den bør ikke ses som en revolution, der gennemføres over en kort periode. Nyliberalismen er et radikalt reformprogram, der gennemføres gradvist og diskontinuert over en lang årrække, og som kun på meget lang sigt ændrer grundlæggende ved statens andel i den samlede økonomi. Det er således vigtigt, at nyliberalismen forbindes med *langsigtede tendenser* og analyseres via velfærdssamfundets *indboldsside*. Da der også i vidt omfang er tale om akkumulering af vidnesbyrd, der i stigende grad indikerer en samlet tendens, vil jeg fokusere på de senere år og ikke mindst den aktuelle situation. Jeg vil også særligt fremhæve en række kendetegnende cases, såsom aktivering, plan 2010 og den universitetslov der er under implementering i dag. Men det skal også påpeges, at der kun er tale om en foreløbig og ufuldstændig skitse, der meget vel kan problematiseres eller videreudvikles, og som bør revideres i lyset af den faktiske udvikling. Den primære hensigt er en *generel* nyfortolkning af velfærdsudviklingen i samspil med den ovenfor præciserede nyliberalismeforståelse.

I forlængelse heraf kan perioden 1982-93 med borgerlige regeringer i Danmark sammenfattes som et begyndende kursskifte med langtrækkende konsekvenser, der satte en ny dagsorden for velfærdsstatsudvikling, men kun i begrænset omfang medførte reelle forandringer i et kortsigtet perspektiv. Mathiesen (2000a) indfanger dette ganske godt, når han identificerer 4 faser i det moderniseringsprogram for den offentlige sektor, der blev initieret i perioden. Første fase (for en anden fasemodel se Andersen, Greve og Torfing 1996; Greve 1997b: 38) startede i 1983 og var hovedsageligt retorisk eller diskursiv, idet bestræbelserne her negativt "tog sigte på at nedbryde velfærdsstatsdiskursens hegemoni" (2000a: 126) og positivt at sætte en nyliberalistisk dagsorden for velfærdssamfundets udvikling. Anden fase fra 1985 var orienteret mod en begyndende implementering af moderniseringstiltagene i den offentlige sektor gennem markedsmæssig eller -lignende organisering og ledelsesprincipper fra den private sektor. Denne kurs blev skærpet i tredje fase efter 1988 og fjerde fase efter 1990, hvor afbureaukratiseringen af den offentlige sektor blev tematiseret og koncernmodellen fremhævet som forbillede med effektivisering og økonomistyring som afgørende redskaber. Man kan identificere en række praktiske eksempler på disse tiltag, såsom effektiviseringer i sundhedssektoren, samt indførelse af taksameterstyring og skærpelse af ledelsesbeføjelserne på universiteterne, men det var først efter regeringsskiftet i 1993, at udviklingen for alvor tog fart, hvilket Mathiesen da også er opmærksom på. Hvad angik udliciteringer, privatiseringer og det man kalder *New Public Management* i det hele taget, så var perioden 1993-2001 afgørende. Mathiesen viderefører selv sin fasemodel uden at lade sig påvirke af regeringsskiftet i 1993 og tematiserer en femte fase herefter, hvor moderniseringsprogrammet videreføres og udvides, men også andre teoretikere peger på kontinuitet eller skærpelse af moderniseringstendensen i forbindelse med regeringsskiftet (se fx Greve 1997b: 35, 2003: 109; Klaudi Klausen og Ståhlberg 1998a: 20; Nielsen og Kesting 2004: 101).

Hvad privatiseringer, udliciteringer og selskabsdannelser angår², så var det i 1990'erne, at udviklingen tog fart. Ifølge Aaen (2004: 20) er der "[d]e seneste 10 år

² For præcisering og afgrænsning af disse vigtige begreber, der ofte blandes sammen eller forveksles, se Greve (1997a: 9-22).

[...] gennemført større privatiseringer og dele af den offentlige sektor, der aldrig før havde været udliciteret, blev udbudt i licitation". Særligt privatiseringen af Tele Danmark i 1998, der indbragte over 30 milliarder og spillede sammen med en omfattende deregulering af telesektoren er fremtrædende. Privatisering er grundlæggende en klassisk liberalistisk strategi, hvor der sker en decideret overførsel på grundlag af rimeligt faste grænser mellem stat og marked. Det forholder sig meget anderledes med de mere genuint nyliberalistiske strategier for udlicitering og selskabsdannelser, der også i modsætning til den meget ideologisk tonede privatisering i takt med nyliberalismen generelt opfattes som mere neutrale og afpolitiserede redskaber til 'modernisering'. Disse to former medfører også, at grænserne mellem stat og marked, offentligt og privat flyttes og flyder ud. Hvad angår udlicitering, så beskriver Andersen (1997) den afideologisering som denne fremgangsmåde indebærer, og identificerer en skærpelse af diskursen i 1992 og fremefter, men peger generelt på, at der fra 1980 gennem udlicitering skabes et terræn, "hvor økonomi og politik gensidigt gennemtrænger hinanden" (ibid: 149). Denne pointe bliver understreget af Andersen (1999), der påpeger, at udlicitering rekonfigurerer grænsen mellem offentligt og privat, og mener, at "[c]ontracting out not only lead to more market, but also to more politics." (ibid: 1). Det er disse udviklingsstræk, som er nyliberalistiske til forskel fra klassisk liberalistiske, og den samme generelle konklusion kan udvides til også at gælde andre privat-offentlige mellemformer såsom selskabsdannelser, hvorunder der fx ifølge Greve (1997b: 43) er sket en "eksplosion i antallet af statslige aktieselskaber siden 1990". Greve (1997a: 9; se også Greve 1993: 9-10) forbinder i øvrigt generelt 1990'erne med "en forandring af grænsen mellem den offentlige sektor og den private sektor". En af de former og praksisser, der særligt kendetegner de nye relationer mellem offentligt og privat, er *kontrakter* og *kontraktstyring*. Kontrakter er centrale i forhold til udlicitering, men ifølge Ejersbo og Greve (2002: 15) er den offentlige sektor i det hele taget "kommet på kontrakt" efter inspiration fra den private sektor og Andersen (2003: 9) påpeger samstemmende, at der inden for "de sidste små ti år kan [...] konstateres stor innovation, hvad angår anvendelsen af kontrakter til regulering af forholdet forvaltning/borger". Andersen (2003) ser på udviklingen i Danmark, men forbinder denne med en international trend i velfærdsstaterne. Denne trend kan man med et godt dansk ord kalde *New Public Management* (NPM).

I den udbredte lærebog Lane (2000) ser forfatteren ifølge Greve (2003: 77) "NPM som en teori om ledelse og styring i af den offentlige sektor, der bygger på anvendelse af kontrakter. NPM er lig med kontrakter i Lanes univers". Greve betragter mere bredt denne som en af 6 betydninger af NPM (ibid: 80), der dog ikke skal betragtes som væsensforskellige. På kort form og med udgangspunkt i en skelsættende artikel kan NPM karakteriseres som "en øget fokus i den offentlige sektor, på markedsstyring og moderne ledelse med inspiration fra den private sektor" (ibid: 67) ligesom det er centralt, at de teoretiske inspirationskilder er at finde i nyere økonomisk teori og rational choice teori, der ofte beskæftiger sig med hybride organiseringsformer mellem marked og hierarki. Greve (2003) skriver om NPM-reformer fra starten af 1980'erne og betragter denne tendens som særdeles levende i dag. Ligeledes Klaudi Klausen, der betragter NPM som "en samlebetegnelse for en række forhold eller, om man vil, nærmest en filosofi eller vision vedrørende velfærdsstatens indretning, relationen mellem forskellige styrings- og kontrolmekanismer samt organisation og ledelse" (1996: 91) og vender et kritisk øje mod NPM som ikke "en teori om management i det offentlige, men et politisk program for moderniseringen af den offentlige sektor byggende på liberal økonomisk tankegang" (ibid: 97). Klaudi Klausen (2001: 43) kalder NPM for liberalismens spøgelse i nye gevanter og skruer i det hele taget op for den politiserende retorik, når han eksempelvis identificerer NPM med en udvikling "op gennem 1990'erne, hvor det offentlige i Danmark, som i resten af den vestlige verden, udsættes for et sandt bombardement af liberalistiske reformideer og *privatgørelse* af det offentlige, dér hvor demokrati og politik samt faglig og

bureaukratisk professionalisme hidtil havde rådet” (ibid: 64). Samtidig understreger Klaudi Klausen og Ståhlberg (1998a: 9) dog, at det i Norden i modsætning til i eksempelvis New Zealand og Storbritannien kan være vanskeligt entydigt at pege på en sammenhæng mellem reformerne i 1980’erne og 1990’erne og ”en gennemført (ny)liberalistisk politisk tankegang”, og taler i stedet om en nordisk variant af NPM, idet de lægger vægt på kontinuitet og fraværet af et radikalt brud i disse lande og sammenfattende konkluderer, at NPM ”i Norden repræsenterer något av en tredje väg” (Klaudi Klausen og Ståhlberg 1998b: 213). Det de kalder en tredje vej, vil jeg dog kalde nyliberalisme på grundlag af en forståelse af dette begreb, der afviger radikalt fra Giddens’, der jo er kendt for projektet om en tredje vej. Han blander nemlig ligesom mange andre nyliberalisme sammen med klassisk liberalisme og går herefter helt galt i byen.

NPM-bølgen, der accelererede i perioden 1982-2001 bærer nemlig alle de grundlæggende karakteristika ved en nyliberalistisk tendens. Der er ikke tale om en simpel overgang fra stat til marked, men snarere om, at der indenfor de eksisterende overordnede rammer finder en markeds- og privatgørelse af den offentlige sektor sted, der subtilt udligner tidligere klare skel mellem stat og marked, offentlig og privat. Denne hybridisering sker gennem en overordentlig aktiv og ’konstruktiv’ indsats indenfor en stærk stat og reformerne spiller intimt sammen med nyere udviklingstræk indenfor økonomisk teori, såsom principal-agentteori og transaktionsomkostningsteori. Som et konkret case-eksempel på disse udviklingstræk i perioden kan man fremhæve den aktive arbejdsmarkedspolitik, der af stort set alle fremhæves som afgørende i den danske velfærdsstatsudvikling, men af stort set ingen forstås som nyliberalistisk i den indeværende betydning af begrebet.

I praksis er alle i en moderne kapitalistisk økonomi henvist til det offentlige system i tilfælde af arbejdsløshed, med mindre der gør sig helt særlige omstændigheder gældende, og det er slående, så mange og afgørende ændringer der har fundet sted på dette felt gennem de seneste 20 år. På mange måder er disse forandringer paradigmatisk i forhold til den nyliberalistiske tendens. Dagpengeperioden er blevet reduceret fra 9 år til 4 år, og som noget nyt stilles der fra første dag håndfaste krav til dagpengemodtagerne (se den historiske gennemgang i Torfing 1999; Lind 1999; Elm Larsen 2004). Disse kvantitative indikatorer dækker over et komplekst område (se Rosdahl og Wiese 2001; Lind og Møller 2001), men tendensen er ikke til at overse: overgangen fra ’passiv’ til ’aktiv’ arbejdsmarkedspolitik. Den nye arbejdsmarkedspolitik indebærer en radikal forskydning i balancen mellem rettigheder og pligter, samt en konsekvent rekonfigurering af indsatsen mod arbejdsløshed. Hvad det første angår, er aktiveringspolitikken eller *workfare* den afgørende nyskabelse. Nu har man ret og pligt til at blive ’aktiveret’ efter et års ledighed på dagpenge, og pligtmomentet er alvorligt ment, for man ryger ud af dagpengesystemet, hvis man modsætter sig dette ’tilbud’ (Lødemel og Trickey 2001). Da det samme princip omkring pligt til ’aktivering’ gælder folk på kontanthjælp, så bliver man i praksis frataget alle muligheder for offentlige arbejdsløshedsydelse, såfremt man ikke vil ’aktiveres’. Hvor man tidligere helt grundlæggende havde *ret* til offentlig hjælp i tilfælde af arbejdsløshed, så er *pligtmomentet* altså nu afgørende. Ud over pligten til at blive ’aktiveret’ har man eksempelvis pligt til at stå fuldt til rådighed for arbejdsmarkedet og skal ved en kontrol kunne bevise, at man har været aktivt jobsøgende i tilstrækkeligt omfang. Sammenfattende konstaterer Peck (1996: 187), at

”[w]orkfare [...] [f]undamentally [...] withdraws universal rights of access to welfare and asserts the primacy of the market as an allocative principle. Workfarism represents a thoroughgoing transformation of the institutional basis of labour market regulation”

Ifølge Lind (1999: 200) har vi generelt været vidne til ”gradual tightening of the obligation of the unemployed to be available for vacant jobs, intensification of

control and punitive measures, together with shortening of the time period of access to benefits and increasing emphasis on activation programmes”, og dette kan ses som

”disciplining factors which increase the incentives of the unemployed to take paid labour and lower their resistance to the acceptance of a poorly paid or temporary job” (ibid).

Disse aspekter identificeres og fremhæves ligeledes af Møller og Lind (2000: 193), der påpeger, ”at lønarbejdets primat overalt i Vesteuropa med den såkaldte aktivlinies betydelige aktualitet i det sidste årti har fået endnu mere relevans end før” (se også Lind og Møller 2001). Ud over at der altså vendes op og ned på forholdet mellem ret og pligt, så indebærer den ’aktive’ arbejdsmarkedspolitik også, at selve arbejdsløshedsproblematikken håndteres på en helt ny måde, der har radikale konsekvenser. Der er sket en afgørende reorientering, idet den statslige politik til arbejdsløshedsbekæmpelse er koncentreret omkring to sammenknyttede felter, der for 20 år siden stort set ikke fremstod som tilgængelige muligheder – end ikke hver for sig. Den ene gren rækker ind over erhvervs politik m.m. og drejer sig kort sagt om fleksibilitet på arbejdsmarkedet, samt at skabe strukturer og betingelser, der fremmer vækst og beskæftigelse i erhvervsvirksomheder. Den anden gren handler om konsekvent at rette opmærksomheden mod de arbejdsløses motivation, arbejdsvillighed, kompetencer, omstillingsparathed, dvs. i det hele taget vende blikket mod den enkelte arbejdsløse – i sidste instans hendes *personlighed* – som problemfelt, i stedet for de ubalancer eller mere bredt omverdensfaktorer, der ligger til grund for, at der er arbejdsløshed i samfundet. Hvor det under fordismen (se fx Jessop 2002) næsten entydigt drejede sig om at skabe arbejdspladser gennem *makroøkonomisk efterspørgselsmanagement*, så arbejdes der nu målrettet med *mikroøkonomisk udbudsmanagement*: på at skabe og vedligeholde den entreprenørånd, der opfattes som nøglen til stadig vækst og større beskæftigelse. Det betyder følge Rose (1999: 162), at

”[p]ersonal employment and macro-economic health is to be ensured by encouraging individuals to ’capitalize’ themselves, to invest in the management, presentation, promotion and enhancement of their own economic capital as a capacity of their selves and as a lifelong project”.

Men er denne udvikling i Danmark *nyliberalistisk*? Det mener Torfing (2004: 41) som omtalt ovenfor bestemt ikke. Han skelner *workfare* i Danmark fra *workfare* i lande som USA og England. Denne forbeholdne men alligevel klare skelnen mellem to tilgange til *workfare* er dog problematisk i analytisk forstand, idet den implicit indstifter og viderefører en forældet simpel modstilling mellem ’liberalisme’ (*work first*-tilgangen) og ’socialdemokratisme’ (*human capital*-tilgangen). Denne dualisme har den klare bagside, at dét der er et bredt spektrum af genuint nye nyliberalistiske tilgange reduceres til to tilgange, hvor den ene føres tilbage til en slags klassisk liberalisme og den anden adskilles skarpt herfra. Nyliberalisme forsvinder således i den blå luft. Nyliberalistiske udviklingstræk indebærer ofte i varierende omfang elementer af klassisk liberalisme, og det er der også tale om i forbindelse med mange *workfare*-strategier, der eksempelvis indebærer målrettede (om end generelt set meget begrænsede) nedskæringer og omfordelinger, men det centrale indhold i dansk *workfare* er alligevel særligt nyliberalistisk. Betegnelsen ’aktiv’ arbejdsmarkedspolitik er meget sigende i sig selv, for dette indebærer netop, at staten antager en aktiv og skabende rolle i forhold til marked og konkurrence, hvilket er et afgørende kendetegn ved nyliberalismen. Den nye arbejdsmarkedspolitik handler således om aktivt at *konstruere* et mere fleksibelt og konkurrencepræget arbejdsmarked ved hjælp af positive og negative incitamenter samt terapeutisk indsats overfor mennesker, der grundlæggende opfattes som *human capital*, eller som skal skabes og kontraktstyres i dette billede, hvilket meget præcist kombinerer kerneforestillinger i de to nyliberalistiske perspektiver, som Foucault

identificerede. Det er også afgørende, at hele aktiveringsindustrien i stigende grad udviser skellet mellem offentligt og privat, da alt privat nu i princippet er offentligt, da alle aspekter af personligheden i sidste ende er genstand for den offentlige forvaltning (og omvendt). Samtidig udjævnes skellet mellem stat og marked, da det på den ene side er staten der bærer omkostningerne, mens det på den anden side er markedsøkonomiske imperativer og normer, der gennemsyrrer hele systemet. Men denne hybridisering kommer dog først til sin fulde ret, når aktiveringsindsatsen bliver *udliciteret* - hvilket den i stigende grad bliver.

Det er ikke mindst i forbindelse med spørgsmålet om aktivering, at de Foucault-inspirerede analyser er præcise og rammende. Men det skal samtidig fremhæves, at de tendenser vi ser indenfor arbejdsmarkedspolitikken måske er særligt fremtrædende på dette felt, men samtidig er udtryk for mere generelle udviklingstræk i forhold til socialpolitikken og i sidste ende nyliberalismen i det hele taget. Andersen (2003: 87) skriver således om socialforvaltningen i Danmark i 1989-2002, at "[n]u er problemet [...] selve selvet, og problemet består i at skabe det selv, der skaber sig selv, der kan skabe sin skæbne. [...] I [denne] periode handler alle problemer om selvets selvforhold. Der er ingen fremmedreferente problemer, der ikke samtidig handler om selvets forhold til sig selv. Ydersiden er umarkeret" (se også Villadsen 2004), mens Rose (1999: 141-2) i et hæslende tempo præciserer det basale nyliberalistiske indhold i denne generelle velfærdsstatslige tendens:

"[s]ocial government must be restructured in the name of an economic logic, and economic government must create and sustain the central elements of economic well-being such as the enterprise form and competition. As this advanced liberal diagram develops, the relation of the social and the economic is rethought. All aspects of social behaviour are now reconceptualized along economic lines – as calculative actions undertaken through the universal human faculty of choice. Choice is to be seen as dependent upon a relative assessment of costs and benefits of 'investments' in the light of environmental contingencies. All manner of social undertakings – health, welfare, education, insurance – can be reconstructed in terms of their contribution to the development of human capital. Their internal organization can be reshaped in the enterprise form. And the paths chosen by rational and enterprising individuals can be shaped by acting upon the external contingencies that are factored into calculations"

Rose afviser samtidig at være fortaler for en simpel faseteori, hvor nyliberalismen er det seneste skud på stammen. Dean (1999: 164) skriver ligeledes om en glidende udvikling og indskærper, at om end "[i]t is clear that, since the 1960s and 1970s, the ways in which we think about, criticise, review, and seek to reform government in advanced liberal democracies have undergone something of a sea change" (ibid: 150), så er der samtidig tale om, at "[w]hile neo-liberalism might be characterised as the dominant contemporary rationality of government, it is found within a field of contestation in which there are multiple rationalities of government and a plurality of varieties of neo-liberalism" (ibid). Der er god grund til at understrege disse og andre nuanceringer, for de abstrakte og ofte elegante teorier om nyliberalismen kan ellers let blive totaliserende (indenfor et land) og universaliserende (på tværs af lande), hvilket ikke bidrager til deres forklaringskraft eller analytiske potentiale i det hele taget. Nyliberalismen kan måske også komme til at fremstå som en slags udefrakommende kraft, der vælter alt omkuld, men ikke selv lader sig rokke. Lad mig derfor præcisere, at når jeg kalder det danske velfærdssamfund for nyliberalistisk, så mener jeg, at den nyliberalistiske *tendens* er *dominerende*, men at der samtidig er et væsentligt spillerum indenfor nyliberalismen og at denne tendens ligeledes er genstand for *kritik* og *modstand*, samt virker sammen med andre tendenser og modtendenser, der *ikke* kan subsumeres under nyliberalismebegrebet. Nyliberalismen manifesterer sig også i sidste ende gennem konkrete strategier og handlinger – der kan være anderledes. Denne sidste pointe understreger behovet for empiriske studier og kontekstuelle analyser, så nu vil jeg vende tilbage til velfærdsstatsudviklingen i Danmark efter 2001, hvor jeg mener at

man kan identificere en skærpelse af nyliberalismen, der både er særligt knyttet til netop dette år, men også udfolder sig gradvist herefter, og ikke mindst koloniserer fremtiden.

Det danske velfærdssamfund 2001-2005.

Mens SR-regeringen sang på sidste vers i 2001 tilsluttede alle partier i Folketinget sig den såkaldte plan 2010. Denne plan går ud på at nedbringe den offentlige gæld i forhold til BNP til det halve af niveauet i 2000. Virkemidlerne er stram udgiftsstyring i den offentlige sektor med en årlig vækst på kun 0,5 % og en målrettet bestræbelse på at få flere i arbejde. Det bemærkelsesværdige ved denne plan er, at den bygger på en næsten total konsensus i den parlamentariske verden og derfor stort set ikke er blevet problematiseret eller udfordret i årene efter, hvilket er ganske usædvanligt i et omskifteligt miljø, hvor politiske modsætninger er en afgørende del af spillet. Man kan derfor få det indtryk, at der ikke er noget alternativ til plan 2010, men der er også en række yderligere forhold, som er værd at fremhæve i forlængelse heraf. For det første bygger planen på makroøkonomiske forståelser og modeller, der gennem den omfattende konsensus indskrives som videnskabelige og uimodsigelige. Hvor nyliberalismen i udpræget grad har spillet sammen med *mikro*økonomiske forståelser og analyser i mange år, så betyder plan 2010, at også neoklassisk *makro*økonomi placerer sig helt centralt i forhold til den politiske dagsorden. Og dette angår vel at mærke ikke kun nutidens dagsorden, men en dagsorden, der også tynger fremtiden. Plan 2010 bygger nemlig på økonomiske fremskrivninger langt ud i horisonten, hvilket medfører en nyliberalistisk kolonisering af fremtiden, der udmønter sig i en overordnet økonomisk ramme, der ikke står til diskussion. Det er samme logik der udfolder sig i forbindelse med regeringens Velfærdskommission, der med udgangspunkt i skønnede fremtidige udfordringer taler for nødvendigheden af økonomisk tilbageholdenhed og målrettede økonomiseringer. Nogle forveksler denne udvikling med klassisk liberalisme, så jeg vil understrege, at det på ingen måde indebærer radikale nedskæringer på kort sigt eller massive overførsler fra stat til marked. Faktisk er tendensen konserverende mere end revolutionerende, men samtidig må man være opmærksom på, at når plan 2010 og Velfærdskommissionen ses i sammenhæng med andre nyere udviklingstræk, så kan de *langsigtede* konsekvenser være omfattende, idet nyliberalismen kan blive drejet i en mere klassisk liberalistisk retning. Dette synes også at være den siddende regerings bevidste strategi.

I næsten umiddelbar forlængelse af plan 2010 blev SR-regeringen byttet ud med en VK-regering og en af denne regerings mærkesager var fra starten et skattestop. Hvor plan 2010 lægger låg på den offentlige sektors udgiftsside, så supplerer skattestoppet med et låg på indtægtssiden. På trods af denne dobbelte disciplinering, har det dog været svært for regeringen at administrere den meget begrænsede vækst i den offentlige sektors udgifter i praksis. Men nyliberalismen handler mere om relativ vægtfordeling og langsigtede forskydninger end om absolutte tal over korte strækninger. Derfor skal opbremsningen i den offentlige sektors vækst ses i sammenhæng med skattelettelser og målrettede bestræbelser på at forøge det private forbrug. Strategien er at formindske den offentlige sektor relativt, og i det hele taget sætte den under pres ved konsekvent at fyre op under den private sektor. Der er ikke noget konspiratorisk eller fortænkt ved en sådan analyse. Hovedlinierne bliver fremhævet af politikerne selv. Venstres Jens Rohde ser således "nogle vidtrækkende perspektiver i, at der nu sker en forskydning mellem det offentlige og det private forbrug" (Information den 16. april 2004, side 3) og lægger vægt på, at "[n]u får folk i højere grad økonomisk mulighed for at købe sig noget ekstra, og vi får derfor et opgør med det prisløse samfund – uden at vi gennemfører massive nedskæringer" (ibid). Samme toner lyder fra statsministeren, der konsekvent afviser, at han står i spidsen for en nedskærings-regering: "Man behøver ikke skære ned for at sænke skattetrykket. Man skal bare skubbe balancen.

Hvis vi bager en større kage til fordeling, er der mere at dele ud af. Det gælder om at få magten og holde den længe nok til, at man kan sætte sine spor.” (Information den 9. august 2004, side 1)

Det er hidtil lykkedes VK-regeringen både at fastholde magten og at sætte sine spor. Dette gælder, hvad angår den overordnede økonomiske planlægning, udvikling og forståelseshorisont, men også hvad angår indholdssiden i den offentlige sektor, hvor den nyliberalistiske tendens er blevet skærpet markant. Denne påstand vil jeg særligt argumentere for med udgangspunkt i to korte cases og via en analyse af frit valg politikken. Jeg ser først på miljøpolitikken. En af de første ting, som regeringen gennemførte, var en omfattende nedlæggelse af råd og nævn. Dette blev først udlagt af statsministeren som et bredt opgør med eksperter og smagsdommere, samt motiveret af sparehensyn, men senere reartikuleret som en politisk udrensning. Et af de råd, der blev nedlagt var Naturrådet, hvilket ikke kan undre i lyset af regeringsgrundlaget. Her står der nemlig, udover nogle vage og uforpligtende hensigtserklæringer, at

”mål skal nås på den økonomisk mest effektive måde. Dansk miljøpolitik skal [...] nedbringe forureningen dér, hvor vi får mest for indsatsen. Med henblik på at forbedre effektiviteten i miljøindsatsen vil regeringen etablere et uafhængigt ’Institut for Miljøvurdering’. Instituttets opgave skal være at skabe overblik over den aktuelle og langsigtede miljøsituation, at vurdere effektiviteten af forskellige miljøinitiativer samt formidle denne viden til offentligheden” (Information den 27. november 2001, side 4).

Man kan vanskeligt forstille sig en bedre udlægning af en miljøpolitik, hvor økonomisk fornuft og markedslogik er dominerende, end den der artikuleres i regeringsgrundlaget. Slagordet i det slankede miljøministerium blev da også helt i nyliberalismens ånd, at vi skal have ’mest muligt miljø for pengene’. Lad os i den forbindelse se nærmere på Institut for Miljøvurdering. Efter den nye regerings tiltrædelse blev der hastigt udpeget en bestyrelsesformand for det nye miljøinstitut, der så skulle ansætte en direktør. Dette er i sig selv nyliberalistisk standardgoods, men sammenhængen stikker dybere, for til ingens overraskelse blev Bjørn Lomborg ansat som direktør i februar 2002. Den skeptiske miljøforkæmper Lomborg er hovedeksponent for den økonomistiske bølge, der er skyllet ind over miljøpolitikken i de senere år. Institut for Miljøvurdering blev i øvrigt med en symbolsk logik fysisk placeret i lige præcis de lokaler, som Naturrådet tidligere havde til huse i. Naturrådet blev nedsat for at supplere og nuancere økonomerne i Det Økonomiske Råd, men blev nu fortrængt af et institut med et formål, som enhver god økonom måtte nikke anerkendende til, og en direktør, som er mere økonom end selv de fleste økonomer.

Institut for Miljøvurdering illustrerer således en række skærpede nyliberalistiske tendenser i de senere år. For det første udbredelsen af økonomisk fornuft og DJØF-mentaliteten, der fremstilles som noget naturligt og uomgængeligt, idet der bl.a. refereres til ’knaphedens lov’. Som nævnt er instituttet, der jo er offentligt finansieret, efter bedste virksomhedsmodel ligeledes udstyret med en bestyrelse, der ansætter en direktør, som så ansætter de menige medarbejdere. Instituttet har også en klar målsætning, der ikke kan røres ved. Ikke mest muligt for pengene gennem afkast af den investerede kapital, men mest muligt for pengene i form af ’miljøforbedringer’. Ligeledes er instituttets arbejde organiseret omkring en markedslignende model, hvor medarbejderne skal sælge deres idéer (og sig selv), samt indgå i løse teams og netværk omkring diverse projekter, og bygger samtidig på en *human resource management* forståelse, hvor medarbejderne tilsyneladende har indflydelse og trives på arbejdspladsen. Mantraet omkring ’mest muligt for pengene’ er i øvrigt helt centralt for regeringen og når man ser dette sammen med slagordet ’noget for noget’, der blev lanceret i sommeren 2003 tegner der sig et billede af en regering, der arbejder aktivt for yderligere at genskabe og udbrede markedslogikken gennem ikke mindst den offentlige sektor. Dette markerer en videreførelse og skærpelse af de NPM-

tendenser, som har været markante i efterhånden mange år. Det er også værd at bemærke, at Foghs bemærkelsesværdige omfavelse af IMV i forbindelse med ikke mindst den højprofilerede Copenhagen Consensus konference i 2004 er et eksempel på hans politiske transformation i de senere år fra klassisk liberalist til nyliberalist, for cost-benefit analyser er absolut ikke god tone for en klassisk liberalist som Fogh i sin minimalstatsbog (se Christensen 2004: 304). Men selvom den symbolske betydning af det eksponerede IMV – der ikke grundlæggende har ændret karakter efter Lomborgs exit - er vigtig og kendetegnende for VK-regeringen, og repræsenterer en markant udvidelse af nyliberalismen, så er det særligt på andre områder, at mere praktiske og vidtrækkende forandringer har bundfældet sig i den offentlige sektor. Lad os først se nærmere på universitetsområdet, der gennemgår en radikal udvikling i disse år.

Jorden til den universitetslov, der er ved at blive implementeret i disse dage blev gødet under den seneste SR-regering, og denne lov er da også delvist foregrebet i forbindelse med firmatiseringen af Danmarks Tekniske Universitet (DTU) (se Øllgaard 2001) og oprettelsen af Danmarks Pædagogiske Universitet (DPU) (se Mathiesen 2000). Men hvad med de andre universiteter? Det diskursive og politiske pres har været massivt og kanonerne har været kørt i stilling længe, men det var i forbindelse med regeringsskiftet i 2001, at tingene for alvor tog fart. I grundlaget for denne regering kan man således læse, at den private forskning skal styrkes og at

”regeringen vil sikre, at den forskning der sker i offentligt regi, fungerer i tæt samspil med erhvervslivet. Dette kan ske ved blandt at øge antallet af erhvervsforskere og åbne universiteterne yderligere for folk udefra – herunder erhvervslivet. Universiteterne bør være selvejende og rammestyrede ved udviklingskontrakter. I disse bør der indbygges incitamenter til et øget samspil med erhvervslivet” (Information den 27. november 2001, side 4).

I forbindelse med regeringsdannelsen blev der oprettet et nyt superministerium for videnskab, teknik og udvikling, der skal bygge bro til erhvervslivet. Den nye minister med ansvar for universiteterne var straks på banen med en udmelding om, at han om føje tid ville være parat med en universitetsreform, der ville blive den mest gennemgribende i 500 år. DTU-modellen var ledestjernen i forhold til en generel universitetsreform, men stjernen faldede, da der opstod et stort underskud på DTU, som regeringen blev nødt til at dække, hvorefter selvejersmodellen ikke mere var i kridthuset. Efter en lang kunstpause præsenterede ministeren så folketingets partier for et såkaldt procespapir, der skulle danne udgangspunkt for forhandlingerne om en kommende universitetsreform i det politiske system. De afgørende styringsværktøjer i dette procespapir var en bestyrelse med eksternt flertal (helst fra erhvervslivet), ansat rektor, dekaner og institutledere, samt udviklingskontrakter. I oktober 2002 opnåede regeringen flertal bag en aftale om en ny universitetslov: ”Tid til forandring for Danmarks universiteter – Styrket ledelse, øget frihed og stabil økonomi” (Regeringen, oktober 2002). Den nye universitetslov blev vedtaget i 2003. Grundmodellen er den, som hele tiden havde ligget regeringen på sinde: En firmatisering og økonomisering af alle universiteter, der indebærer, at universiteterne gennemgår radikale reformer, der alle basalt set peger på erhvervsvirksomheder som rollemodel (se Øllgaard 2003). For det første afskaffes universiteternes nuværende valgdemokrati og erstattes af en koncernmodel. For det andet bliver universiteterne mere uafhængige af det politiske system, idet ministeren dog ikke mindst fortsat vil styre universiteterne gennem kontraktmodellen. Det nyliberalistiske indhold i universitetsloven er oplagt i forbindelse med koncernmodellen og kontraktstyringen, men yderligere er decentraliseringen og afreguleringen udtryk for en forståelse af, at *markedsgørelse* er den ultimative frigørelse, idet en uafhængig aktør på markedet konciperes som indbegrebet af autonomi og selvbestemmelse. Udviklingen på universiteterne er et idealbillede på nyliberalismen og skærpelsen heraf efter 2001, idet der gennem en særdeles aktiv

indsats skabes en markedslignende model på et centralt område *indenfor* den offentlige sektor.

Men lad os nu se på nogle mere overordnede tendenser i perioden 2001-2005. Jeg har tidligere været inde på, at udlicitering er en afgørende nyliberalistisk styringsmåde. På dette område er der sket en vidtrækkende ny udvikling siden 2001. Ligesom det gælder privatiseringer er den velkendte form for udlicitering stagneret (Aaen 2004: 34), men en ny og mere avanceret form for udlicitering vinder frem gennem 'frit valg'-ordningerne. Frit valg indebærer, at borgere kan vælge mellem forskellige tilbud indenfor den offentlige sektor (fx hjemmehjælp, hospitaler eller folkeskoler) og i sidste ende vælge mellem lignende private tilbud på det offentliges regning (fx hjemmehjælp eller hospitaler). Udover at der således indføres direkte konkurrence i den offentlige sektor, så indebærer frit valg også en individualiseret udlicitering. Der er tale om en omfattende udviklingstendens, der vinder indpas skridt for skridt – på nogle områder med mere umiddelbar succes end på andre. Tendensen er dog ikke til at tage fejl af, og den kan karakteriseres som nyliberalistisk helt ind til benet. Frit valg bygger på en forståelse af mennesker som *economic man*, der træffer rationelle valg handlinger for her igennem at udleve sin frihed. Denne forståelse er også at finde i den klassiske liberalisme, men frit valgstrategien bliver nyliberalistisk, når for det første det frie valg positivt fremelskes indenfor den offentlige sektor og borgeren således oplæres i markedsadfærd af staten og for det andet idet skellet mellem den offentlige sektor og den private sektor udglattes. Udover at offentlige institutioner skal konkurrere indbyrdes, så skal de også konkurrere med private udbydere (og omvendt), men det er i alle tilfælde det offentlige, der betaler regningen. Denne form for udligning, der udfolder sig gennem de enkelte borgeres stats sanktionerede valg handlinger er ny, men jeg mener ikke at det er en overdrivelse at konstatere, at frit valg er den hovedform, som den skærpede nyliberalismetendens antager i det danske velfærdssamfund i dag.

Hybridiseringen af offentligt og privat, stat og marked finder dog også markante og rammende udtryk på det mere overordnede plan som en støt og rolig akkumulering af langsigtede udviklingstræk. Efter en god og veltilrettelagt dosis NPM er det nemlig med tiden ikke let at skelne mellem private virksomheder og offentlige institutioner. Den nye generaldirektør for DR betragter således på ingen måde sit skridt fra det private erhvervsliv som betydningsfuldt og omtaler konsekvent DR som en 'virksomhed', der har behov for 'benhård økonomistyring' osv. Der finder en subtil udligning af rationale og styringsmåde sted, der i vidt omfang nedbryder klassiske skillelinier. Dette finder også udtryk ved, at medborgere i stigende grad opfattes som forbrugere af offentlige servicegoder, ligesom når de er kunder i supermarkedet. Dette bygger på en økonomisk opfattelse af valgfrihed som bredt udbud og retten til at fravælge alternativer - altså en *forbrugerrolle* - mens den offentlige sektor tidligere var bygget op omkring en politisk opfattelse af valgfrihed, der indebærer demokratisk medindflydelse og aktiv deltagelse som kerneværdier – altså en *medborgerrolle*. Ligeledes spiller incitamenttænkningen, der bygger på antagelsen om mennesker som økonomisk fornuftige, en stadig større rolle i politik, hvor politikker skræddersyes ud fra de ønskede adfærdsmæssige konsekvenser af at ændre talværdierne på de variable, som samfundets økonomiske mennesker tilpasser deres optimeringsadfærd efter. Loftager (2004a: 268) sammenfatter disse udviklingstræk når han påpeger, at "forestillingen om det økonomiske menneske i rollen som såvel producent som forbruger er kommet til at dominere over, ja, [har] nærmest helt [...] overskygget professionsidealets billede af relationen mellem den professionelle og klienten" (se også Loftager 2004b) Det skal også påpeges, at Finansministeriet og deres talknuser og kassetænkning gennem de senere år har fået en stærkt stigende magtbase i det offentlige system, og at økonomer og ligesindede i stigende omfang sidder tungt på magtfulde poster i det politiske system og i forvaltningen – ligesom i erhvervslivet. Sidst men ikke mindst finder der en gradvis og tiltagende

hybridisering sted gennem udbredelsen af (tillægs)forsikringer og tilkøbsdelsler. Hvor private pensionsordninger for få år siden var stort set enestående, hvad angår private og forsikringsbaserede alternativer til basale offentlige ydelser, så er private sundhedsforsikringer eksploderet indenfor de seneste år. Tilsvarende tilbyder enhver fagforening med respekt for sig selv i dag tillægsforsikringer mod arbejdsløshed. Denne udvikling er med til at udviske skellet mellem stat og forretning. Grænsen rekonfigureres og ophæves yderligere, når der introduceres tilkøbsdelsler, sådan at offentligt tilbud suppleres af valgfrie ydelser, der skal betales særskilt for, såsom når man mod betaling kan få vasket sit tøj i børnehaven, samtidig med at børnene bliver passet. Det er svært at afgøre, hvad de langsigtede konsekvenser af alle disse tendenser bliver, men man skal ikke være blind for, at markedsgørelsen og hybridiseringen kan medvirke til at undergrave opbakningen til universelle skattefinansierede ydelser, der er et historisk særkende ved de skandinaviske velfærdsamfund.

Tendenser efter 2005.

Jeg har allerede omtalt mange faktiske forhold og udviklingstræk som tendenser for at understrege, at der hverken er tale om enkeltstående begivenheder eller faste lovmæssigheder med et determineret udviklingsforløb, men jeg vil nu udvide begrebet til også at omfatte mere præcise mulige konsekvenser af igangværende politisk arbejde, samt den politiske situation og signaler i dag. Overgangen indebærer, at jeg går fra at tolke og ekstrapolere eksisterende forhold til også at inddrage konsekvenser af sandsynlige fremtidige begivenheder i sammenhæng med eksisterende tendenser. Jeg vil understrege, at der ikke er tale om *forudsigelser*, som validiteten af analysen hviler på, men om et forsøg på at skærpe argumentationen ved også at inddrage den umiddelbare horisont – vel vidende, at fremtiden er åben. Fremtiden er dog ikke helt åben. Den afhænger af historiske forløb og forsøg på at foregribe og kolonisere fremtiden, hvilket plan 2010 og Velfærdskommissionen er gode eksempler på.

Vog K dannede regering igen efter valget i februar 2005. Succesen baserede sig delvist på en række løfter om forbedrede velfærdsydelser og en satsning på videnssamfundet, der blev fremstillet som en decideret 'gavebod'. I realiteten arbejder regeringen dog også efter valget indenfor plan 2010 og finansloven for 2006 samt nye, hårde sanktioner overfor 'overforbrug' i kommunerne slår fast med syvtommersøm, at målet stadig er en vækstrate på 0,5 % i det offentlige forbrug. Herudover er der nu også bred politisk enighed om grundlæggende velfærdsreformer, idet Socialdemokraterne og senest også Dansk Folkeparti har tilsluttet sig koret om nødvendigheden af beskæringer i efterlønnen og en hævet pensionsalder. De konkrete forhandlinger om velfærdsreformer går i gang i foråret 2006. Isoleret set er der for så vidt ikke noget radikalt ved denne bredt accepterede reformiver og de sandsynlige konsekvenser. Man kan faktisk argumentere for, at hele forløbet omvendt signalerer rigiditeten i det danske velfærdsamfund og vanskeligheden ved at udfordre status quo. Det afgørende er dog, at alternative visioner og dagsordener om velfærdssamfundets fremtid er totalt marginaliserede og mistænkeliggjorte, hvilket radikalt indsnævrer den brede politiske diskurs. Det er således ikke så meget velfærdsreformerne i sig selv, der er skelsættende, men snarere det forhold, at de fremstår og fremstilles som nødvendige og uomgængelige, hvormed fremtiden tendentielt tillukkes – der er tilsyneladende ingen alternativer. Herudover er velfærdsreformerne også centrale, når de ses som en rammeforståelse, der omkranser og spiller sammen med skærpelsen af en række andre nyliberalistiske tendenser. På det overordnede niveau er det også interessant, at planforståelsen har vundet indpas, og regeringen således barsler med en ny plan 2015 i foråret 2006, der skal erstatte den nuværende plan 2010. Det er endnu uklart hvad denne nye plan præcis kommer til at indeholde, men man kan nok forvente nye skattelettelser koblet med fortsat stram udgiftsstyring i den offentlige sektor.

Et andet af de afgørende langsigtede udviklingstræk, som vi allerede kan se konturerne af i dag, er strukturreformen, der er vedtaget i folketinget, men venter på at blive ført ud i livet. Konsekvenserne af strukturreformen er omdiskuterede, og en bred og dybdegående analyse ligger udenfor rammen af denne artikel. Det er ikke desto mindre min opfattelse, at strukturreformen indeholder nogle klare nyliberalistiske træk, der vil skærpe flere af de tendenser, som jeg har fremhævet ovenfor. Greve (2003: 158) bemærker, at "[k]onkurrence-strategien har fået nyt liv i Danmark efter den borgerlige regering trådte til i november 2001" og påpeger, at regeringen med sit program *Velfærd og valgfrihed* fra 2002 - der har frit valg som den centrale værdi - genopliver Schlüter-regeringens sidste moderniseringsprogram fra 1992 med overskriften *Valg af velfærd*. I en usædvanlig skarp og præcis analyse viderefører han dette perspektiv på grundlag af strukturreformen. Greve (2004: 4) tematiserer således en 'stille revolution' i den offentlige sektor i fremtiden, hvor konkurrencestrategien fremover vil "presse stat, regioner og kommuner for at tilvejebringe ydelser på markedslignende vilkår". En stor forskel i forhold til tidligere er, at der nu lovgives om konkurrencestrategien. Et eksempel er lov om udfordringsret, der går ud på, at private virksomheder skal have lov til at 'udfordre' kommuner hvad angår varetagelsen af opgaver. Greve (2004: 10) mener, at der "[s]amlet set er tale om en række markante initiativer, der er sat i værk i Danmark for at fremme konkurrenceudsættelse af velfærdsstatens serviceopgaver", men han er også opmærksom på, at der er en række barrierer. En af de afgørende barrierer er dog ved at blive overvundet gennem strukturreformen, idet antallet af kommuner reduceres til 98 og de får en mere ensartet størrelse, "for hermed kan kommunerne blive gearret til for alvor at skulle samarbejde med private serviceleverandører på en kompetent måde" (2004: 13).

Greves analyse sammenfatter og kontekstualiserer en tendens i forbindelse med strukturreformen, der er blevet fremført i den offentlige debat af både borgmestre, private servicevirksomheder som ISS og Falck og de ansvarlige regeringspolitikere. Hvad de sidstnævnte angår, så understreger Jens Rohde, at strukturreformen skal være med til at sætte skub i udliciteringer og frit valg:

"I dag er kommunerne ikke store nok til at skabe interesse blandt private leverandører. Det forsøger vores udspil i høj grad at ændre. Hvis frit valg skal give mening, så skal der være noget at vælge imellem" (Information den 3. maj 2004, side 2).

Claus Hjort Frederiksen er enig: "Frit valg kræver en vis kommunestørrelse. Vi har set, at der ikke overalt har været private muligheder, fordi der er for få mennesker i kommunen" (Information den 1. juni 2004, side 2). Greve kalder ikke denne udvikling nyliberalistisk, men det er efter min mening lige hvad den er. Diskussionerne om strukturreformen er endnu et aktuelt eksempel på, at den danske velfærdsdebat kunne drage fordel af et præcist og tidssvarende nyliberalismebegreb.

Det samme gælder diskussionen om videnssamfundet. Jeg har kort været inde på dette tidligere i forbindelse med Foghs artikulerede forvandling fra klassisk liberalist til det jeg kalder nyliberalist. Den nye universitetslov er også afgørende i den sammenhæng. Her vil jeg supplere analysen og så afslutte diskussionen af tendenserne i den politiske situation i dag ved at se på mulige alternativer til regeringens kurs i det parlamentariske system. Hvor plan 2010 er passiv og defensiv, så har regeringen også lanceret en 'aktiv plan 2010', der går ud på at øge forsknings- og udviklingsdelen af BNP til 3 % i 2010. Dette har Danmark allerede forpligtet sig til gennem EU, men med sans for dramatik er denne plan blevet lanceret som ny og epokegørende. Ret beset er der også tale om små milliardbeløb over en pæn årrække og satsningen skal som tingene se ud nu finde sted indenfor den oprindelige plan 2010, hvilket sætter klare grænser for armbevægelserne. Man kan vel karakterisere initiativet som en prioritering indenfor rammerne af en udpræget stram udgiftsstyring. Men alligevel skal man ikke undervurdere

betydningen af denne plan, der dog især træder frem som tidstypisk, når man medtænker universitetsloven og ser nærmere på de andre initiativer på området, der er på vej og i støbeskeen. Det billede der tegner sig på dette grundlag er af en udpræget nyliberalistisk strategi for videnssamfundet frem mod 2010. Forskning og viden indgår her overordnet set i en aktiv plan for økonomisk vækst nu og i fremtiden, idet de umiddelbare økonomiske interesser er meget mere fremtrædende end for få år siden. Dette involverer en mere bevidst prioritering af den forskning, der forventes at give økonomisk udbytte indenfor en kort tidshorizont, hvilket den Højteknologiske Fond er et eksempel på.

Jessop (2002: 109) konstaterer, at denne udvikling mod den vidensbaserede økonomi ”involves redrawing the boundaries between the economic and the extra-economic such that more of the latter are drawn directly into the process of the valorisation of capital”. I en nyliberalistisk form indebærer dette ikke en decideret privatisering af universiteter, men en restrukturering af området på grundlag af markedsmæssige hensyn og gennem aktive politikker til fremme af kommercialisering og hybridisering. Regeringens udspil med den umisforståelige titel ’Fra tanke til faktura’ rummer kernen af denne tendens på forskningssiden. Et helt konkret resultat af denne udvikling er, at universiteter opmuntres til at danne private selskaber, der skal kapitalisere forskningen, som vi eksempelvis har set det i forbindelse med den såkaldte brintpille på DTU. Denne udviklingstendens samvirker med en række andre initiativer med samme fællesnavner. Videnskabsministeriets effektivitetsstrategi lægger således op til en styrket udlicitering på universiteterne, ligesom der er indført tvungen brugerbetaling for studerende uden for EU og EØS på danske universiteter. Herudover har regeringen varslet frit valg mellem danske og udenlandske universiteter i fremtiden, sådan at danske studerende kan tage deres taksametertilskud med til udlandet, ligesom de regerende politikere ser meget positivt på muligheden for på længere sigt at etablere konkurrerende private universiteter i Danmark. På uddannelsessiden ser vi en udvikling, hvor der både sker en intensivering af instrumentelle arbejdsmarkedshensyn og en mere subtil og gennemgribende udvikling, hvor den vidensbaserede økonomi sætter sit præg på alle dele af uddannelsessystemet:

”Education has become integrated into the workfarist project that [...] emphasizes its contribution to creating conditions for full employability. Thus responsibility for becoming employable is devolved to individual members of the labour force, who should acquire the individual skills, competencies, flexibility, adaptability and personal dispositions to enable them to compete for jobs in national and global labour markets”. (Jessop 2002: 165)

Den nuværende regering er lige blevet genvalgt og der er intet der tyder på, at den vil fravige sin hidtidige kurs i denne regeringsperiode. Samtidig er der ved at ske det samme som under nyliberalismens tidlige år i 1980’erne, hvor socialdemokraterne gradvist omstillede sig til den nye politiske dagsorden og tendens, og således i vidt omfang videreførte den nyliberalistiske politik, da de kom til magten igen i 1990’erne. Overgangen fra Nyrup til Thorning-Schmidt med Lykketoft som en parentes signalerer en yderligere nyliberalisering af socialdemokraterne, så som billedet tegner sig i dag, står det politiske valg overordnet set mellem borgerlig nyliberalisme og socialdemokratisk nyliberalisme. Dette betyder ikke, at alle forskelle er udvisket. Men det betyder, at det ikke giver mening at koncipere den parlamentariske situation i dag ud fra en basal modsætning mellem liberalisme og socialdemokratisme. Denne skarpe dualisme hører fortiden til. Den centrale politiske dagsorden og tendens kredser om variationer over det samme nyliberalistiske tema.

Afslutning.

I denne artikel har jeg argumenteret for, at nutidens diskussioner om nyliberalisme bærer præg af misforståelser og uklarhed. Jeg har særligt påpeget, at nyliberalisme ofte forveksles med klassisk liberalisme, og at forståelseshorizonten er præget af en utidssvarende skarp modstilling mellem liberalisme og socialdemokratisme. Denne dualisme har været under nedbrydning længe, men giver slet ikke mening i forhold til de politiske realiteter og diskussioner i dag. Disse forhold nødvendiggør en nytænkning og præcisering af nyliberalismebegrebet, der med fordel kan hente inspiration hos Foucault og nutidige Foucault-inspirerede teoretikere. På dette grundlag har jeg udviklet en forståelse af nyliberalismen, der fokuserer på tre kernemarkører: 1) Grænserne mellem stat og marked rekonfigureres og udlines, 2) Den universaliserede markedsmæssige adfærd, interaktion og organisering samt i det hele taget den økonomiske fornuft skal skabes, reguleres og udbredes aktivt gennem en stærk stat, 3) Tendensen hviler på, legitimeres af og spiller afgørende sammen med nyere økonomisk teori og *rational choice* teori.

Denne foreløbige begrebsafklaring udspringer af en reartikulering af den danske velfærdsstatsudvikling efter 1982. Jeg har understreget, at nyliberalismen er et radikalt reformprogram, der gennemføres gradvist og diskontinuert over en lang årrække, og som kun på meget lang sigt ændrer grundlæggende ved statens andel i den samlede økonomi, og at nyliberalismen derfor må forbindes med *langsigtede tendenser* og særligt analyseres via velfærdssamfundets *indholdside*. Da der også i vidt omfang er tale om akkumulering af vidnesbyrd, der i stigende grad indikerer en samlet tendens, har jeg også lagt særlig vægt på de senere år og ikke mindst den aktuelle situation. Den empiriske analyse har fremhævet en række kendetegnende cases, såsom aktivering, plan 2010 og den nye universitetslov. Konklusionen er, at det danske velfærdssamfund er præget af en markant nyliberalistisk tendens, der er blevet betydeligt skærpet efter 2001. Der er heller ikke noget der tyder på, at tendensen bliver svækket i den umiddelbare fremtid. Hvad angår den parlamentariske situation i Danmark må man konstatere, at der ikke i dag er noget alternativ til nyliberalismen og man kan derfor karakterisere nyliberalismen som en slags selvopfyldende profeti, der ikke baserer sig på økonomisk nødvendighed og determinering, men på faktisk politisk 'nødvendighed', der indikerer en dybdegående krise i det liberale demokrati.

Litteratur

- Andersen, N. Å. (1997) *Udlicitering – Strategi og historie*. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København.
- Andersen, N. Å. (1999) *Public Market – Political Firms*. COS-rapport nr. 2.
- Andersen, N. Å. (2003) *Borgerens kontraktliggørelse*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Andersen, K. V. , Greve, C., Torfing, J. (1996) 'Reorganizing the Danish Welfare State: 1982-93 – A Decade of Conservative Rule'. *Scandinavian Studies*, Spring, Vol. 68, no. 2.
- Bourdieu, P. (1998) *Acts of Resistance – Against the New Myths of our Time*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2001) *Modild*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Burchell, G. (1996) 'Liberal Government and techniques of the self' i Barry, A. et al. (eds.) (1996) *Foucault and Political Reason – Liberalism, neo-liberalism and the rationalities of government*. UCL Press, London
- Christensen, E. (2004) 'Liberalismens dobbelte ansigt i reformeringen af velfærdssamfundet' i Christensen, E. (red.) (2004) *Velfærd på vildspor – modsigelser i velfærdssamfundet*. Frydenlund, København.
- Dean, M. (1999) *Governmentality – Power and Rule in Modern Society*. SAGE Publications.
- Ejersbo, N. og Greve, C. (2002) 'Introduktion til den offentlige sektor på kontrakt' i Ejersbo, N. og Greve, C. (red.) (2002) *Den offentlige sektor på kontrakt*. Børsens Forlag, København.
- Elm Larsen, J. (2004) 'Den danske aktiveringspolitik' i Christensen, E. (red.) (2004) *Velfærd på vildspor – modsigelser i velfærdssamfundet*. Frydenlund, København.
- Fogh Rasmussen, A. (1993) *Fra socialstat til minimalstat: En liberal strategi*. Samleren, København.
- Giddens, A. (1999) *Den tredje vej*. Hans reitzels Forlag, København.
- Gordon, C. (1991) 'Governmental Rationality: An Introduction' i Burchell, G. et al. (eds.) *The Foucault Effect – Studies in Governmentality*. University of Chicago Press.
- Greve, C. (1993) *Privatiseringens politik i Danmark og Storbritannien*. Arbejdsrapport 7, Institut for Statskundskab, København.
- Greve, C. (1997a) 'Et politologisk syn på privatisering, selskabsdannelser og udlicitering' i Greve, C. (red.) (1997) *Privatisering, selskabsdannelser og udlicitering*. Systime, Århus.
- Greve, C. (1997b) 'Fra ideologi til pragmatisme? Træk af forvaltningspolitikken for privatisering I danmark 1983-1996' i Greve, C. (red.) (1997) *Privatisering, selskabsdannelser og udlicitering*. Systime, Århus.
- Greve, C. (2003) *Offentlig ledelse*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
- Greve, C. (2004) *Den stille revolution af velfærdssamfundet: Konkurrencestrategien og Strukturreformen*. Notat udarbejdet for Ugebrevet A4.
- Hardt, M. and Negri, A. (1994) *Labor of Dionysus – A Critique of the State Form*. University of Minnesota Press, Minneapolis / London.
- Helbak, J. (2004) 'Når de færgen?' i *Kritisk Debat*, september.
- Jessop, B. (2002) *The Future of the Capitalist State*. Polity Press.
- Kjær, P. og Pedersen, O. K. (2001) 'Translating Liberalization: Neoliberalism in the Danish Negotiated Economy' i Campbell, J. L. og Pedersen, O. K. (eds.) (2001) *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis*. Princeton University Press, Princeton/Oxford.
- Klaudi Klausen, K. (1996) *Offentlig Organisation, Strategi og Ledelse*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Klaudi Klausen, K. (2001) *Skulle det være noget særligt?* Børsens Forlag, København.
- Klaudi Klausen, K. og Ståhlberg, K. (1998a) 'New Public Management' i Klaudi Klausen, K. og Ståhlberg, K. (red.) (1998) *New Public Management i Norden*. Odense Universitetsforlag, Odense.

- Klaudi Klausen, K. og Ståhlberg, K. (1998b) 'New Public Management i Norden – en tredje väg' i Klaudi Klausen, K. og Ståhlberg, K. (red.) (1998) *New Public Management i Norden*. Odense Universitetsforlag, Odense.
- Lane, J.-E. (2000) *The Public Sector – Concepts, Models and Approaches*. Sage Publications, London/Thousand Oaks/New Delhi.
- Lemke, T. (2001) 'The birth of bio-politics': Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality'. *Economy and Society*, Vol. 30, No. 2.
- Lind, J. (1999) 'Labour market flexibility and regulation.' i Lind, J. og Møller, I. H. (eds.) (1999) *Inclusion and exclusion: unemployment and non-standard employment in Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Lind, J. og Møller, I. H. (2001) *Arbejdsmarkedspolitikken og aktivering af arbejdsløse*. Tidsskrift for arbejdsliv, 3. årgang, nr. 1.
- Loftager, J. (2004a) 'Den liberale velfærdsstat under pres' i Christensen, E. (red.) (2004) *Velfærd på vildspor – modsigelser i velfærdssamfundet*. Frydenlund, København.
- Loftager, J. (2004b) *Politisk offentlighed og demokrati I Danmark*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Lund, H. H. (2005) 'Velfærdskommissionen: Er den hellige grav nu vel forvaret?' i *Kritisk Debat*, marts.
- Lødemel, I. And Trickey, H. (eds.) (2001) *'An offer you can't refuse' – Workfare in international perspective*. The Policy Press, Bristol.
- MacGregor, S. (2005) 'The Welfare State and Neoliberalism' i Saad-Filho, A. and Johnston, D. (eds.) (2005) *Neoliberalism – A Critical Reader*. Pluto Press, London.
- Marsden, Richard (1999): *The Nature of Capital – Marx after Foucault*. London/New York: Routledge.
- Mathiesen, A. (2000a) 'Socialdemokratiet og nyliberalismen' i Clausen, C. og Lærum, H. (red.) (2000) *Velfærdsstaten i krise*. Tiderne Skifter.
- Mathiesen, A. (2000b) *Uddannelsernes sociologi*. Christian Ejlers' Forlag/Dansk pædagogisk Tidsskrift.
- Meijer, M. (2005) 'Befolkningsaldringens overvurderede konsekvenser'. *Dansk Sociologi*, vol. 16, no. 1.
- Møller, I. H. og Lind, J. (2000) 'Arbejdsmarkedet under forandring – nogle kritiske kommentarer' i Larsen, J. E., Lind, J. Møller, I. H. (red.) (2000) *Kontinuitet & forandring – Nye differentierings- og integrationsformer i samfundet?* Samfundslitteratur, København.
- Nielsen, P. (2003) *Økonomi, økonomisk fornuft og nyliberalismen – En kritik af økonomisk teori og praksis*. Ph.d. afhandling, Roskilde Universitetscenter.
- Nielsen, P. (2004) 'Den samfundsøkonomiske konsensus' i Christensen, E. (red.) (2004) *Velfærd på vildspor – modsigelser i velfærdssamfundet*. Frydenlund, København.
- Peck, J. (1996) *Work-Place – The Social Regulation of Labour Markets*. The Guilford Press, London/New York.
- Peters, M. A. (2001) *Poststructuralism, Marxism, and Neoliberalism*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Rosdahl, A. and Wiese, H. (2001) 'When all must be active – workfare in Denmark' i Lødemel, I. And Trickey, H. (eds.) (2001) *'An offer you can't refuse' – Workfare in international perspective*. The Policy Press, Bristol.
- Rose, N. (2000) *Powers of Freedom – Reframing political thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Saad-Filho, A. and Johnston, D. (eds.) (2005) *Neoliberalism – A Critical Reader*. Pluto Press, London.
- Torfin, J. (1998) *Politics, Regulation and the Modern Welfare State*. Macmillan Press, London / New York.
- Torfin, J. (1999) *Towards a Schumpeterian Workfare Postnational Regime: reflections on path-shaping and path-dependency in Denmark*. COS-rapport nr. 1, København.

- Torring, J. (2000) 'Welfare, Workfare and the Good Society: Reflections on the Offensive, Neo-Statist Workfare Strategy in Denmark' i Greve, B. (red.) (2000) *What Constitutes a Good Society?* Macmillan Press, London / New York.
- Torring, J. (2004) *Det stille sporskifte i velfærdsstaten*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Villadsen, Kaspar (2004) *Det sociale arbejdes genealogi – Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Øllgaard, J. (2001) *Magten og universitetet*. FORSKERforum-extra.
- Øllgaard, J. (2003) 'Markedsgørelse af universiteterne' i Horn, F. og Nielsen, H. K. (2003) *Universitet til tiden?* Klim, Århus.
- Aaen, F. (2004) 'Privatiseringer og udlicitering i Danmark – gennem 20 år' i Nielsen, J. J. (red.) (2004) *Velfærd på aktier*. Fagligt Ansvar, København